

Semblança de la poetessa

MARIA JOSEPA MASSANÉS

*Conferència de Maria Teresa Gibert a
Ràdio Associació de Catalunya*

(Dia 25 d'agost del 1934)

Tant com recollir i ordenar unes dades biogràfiques i catalogar cronològicament les seves produccions literàries, interessa remarcar, primer, la formació literària de la Massanés en l'ambient de la primera meitat del segle XIX, i segon, la seva incorporació al Renaixement, quan ja era consagrada com una glòria nacional entre la trilogia de dones espanyoles que es digueren Gertrudis Gómez de Avellaneda, Carolina Coronado i Maria Josepa Massanés.

¿Es que va minvar la categoria de la Massanés en incorporar-se aquesta al moviment que varen iniciar, primer L'Oda a la Pàtria de l'Aribau en 1833, i després la restauració dels Jocs Florals en l'any 1859?

Cal tenir present una cosa. La senyora Massanés, poetessa de gran temperament, que havia tingut el goig de veure traduïdes poesies seves a l'anglès, que era considerada una valor autèntica de la llengua

espanyola, sent la inquietud de la seva època i, oblidant-se de la glòria obtinguda, s'identifica amb els restauradors de la nostra parla, i no es troben ja més publicacions en llengua castellana després de l'any 1858.

Voler, després d'això, escatir i comparar la vàlua entre les seves produccions en espanyol i en català, equivaldria a treure importància a l'alta significació que representa en la Renaixença la seva figura històrica en el món de les nostres lletres.

Si profunditzant en la vida de Maria Josepa Massanés, arribéssim, però, només fins a l'anàlisi de la seva obra sense veure-hi res més, hauríem fet molt poca cosa.

¿Es que pot ignorar-se com va haver de lluitar per a vèncer l'obstacle de l'incomprensió de la seva època?

Al costat de la seva àvia atuïda en un llit, és la noia que ha de guanyar-se la vida, brodant, per a subvenir les necessitats d'ambdues.

Es joveníssima, escassament arriba als vint anys, i si té la ment plena d'il·lusions, no pot oblidar-se, però, de l'exili del seu pare, condemnat a mort per liberal, amb la qual preocupació i pesar va fornint el seu caràcter.

Té quatre coneixements que no li serveixen de res, però treballant de dia i estudiant de nit, arriba a formar-se intel·lectualment, lliurant el seu esperit a la coneixença dels clàssics i al domini de les llengües.

Maria Josepa Massanés va ésser una proletària que, no tenint altres mitjans que el producte del seu treball, va elevar-se fins a reeixir d'aquella mar d'in-

A RÀDIO ASSOCIACIÓ DE CATALUNYA

Concurrents a l'acte de clausura del tercer curs de conferències commemoratives del primer centenari de la Renaixença, organitzades per l'«Associació de Periodistes».

AL RESTAURANT JOANET

Concurrents al dinar ofert per l'«Associació de Periodistes» als senyors directors dels diaris comarcals de Catalunya amb motiu de l'assemblea periodística celebrada a l'esmentada entitat.

comprensió que era la societat barcelonina dels començos del segle XIX.

¡Imaginem-nos, doncs, com va sorprendre la gosadia i l'atreuiment d'aquella noia treballadora que l'any 1837 va publicar les seves primeres poesies!

Conseqüència d'una llarga sèrie de lluites, és el «Discurs preliminar» en el primer volum—recull de les seves poesies escampades en tots els diaris i revistes de l'època—publicat l'any 1841.

Si un dia es realitza el propòsit de publicar «L'evolució del Feminisme a Catalunya», en les diverses recerques de dades i noms femenins que han valoritzat la conquesta dels nostres drets, en lloc d'honor i com la primera dona que va sentir tot el pes de la incomprensió i la injustícia de la seva època, en l'avantguarda del moviment alliberador, haurà d'anar-hi la seva figura indiscutible; oblidar-se'n fóra en desmèrit de nosaltres mateixes.

Si entre les figures de la Renaixença catalana Maria Josepa Massanés és il·lustre, entre les dones lluitadores de Catalunya és una genial precursora.

Exemple admirable d'autodidactisme, que ha estat en les nostres recerques el caire més simpàtic i atractiu de la personalitat de la Massanés.

* * *

Fem-nos càrrec que els mots d'ella són datats l'any 1841, però que reflexen prou bé quina era l'animadversió de l'home per la dona que volia sortir-se del seu esclavatge.

Diuen així els fragments que n'hem extret :

«No voldria que fos interpretat que tinc l'intent d'advocar per a la completa *emancipació* d'un sexe, quina inacabable qüestió no s'ha aconseguit escatir amb tot i ésser una constant preocupació d'ençà de les primeres edats del món. No hi aporto el meu apoi ni puc reprobar tampoc aquesta opinió que els uns qualifiquen de justa i sàvia i els altres de desorganitzadora bogeria; respecto les raons que en pro i en contra hi són exposades pels homes il·lustrats que s'han ocupat de tan important assumpte.»

«Com més sia cultivat el talent femení, més coneixerà ella les obligacions que per la seva naturalesa i la societat li foren confiades, coneixerà millor el lloc que li correspon en el món, i no cal tenir por, ella anirà a ocupar-lo sense necessitat de què li ensenyin.»

«La il·lustració, en lloc d'ésser perjudicial al seu sexe, és la salvaguarda de la seva honorabilitat, la garantia de les virtuts de les innocents criatures de les quals té cura i la joia que més relleu dona a les seves gràcies personals.»

Complert aquest deure que tenia, entraré de ple al tema que he de desenrotllar.

Maria Josepa Massanés, com a poetessa i pensadora, és una valor autèntica del segle XIX.

Neix vora la mar llatina, en la vella ciutat de Tarragona, que equival a dir breçolada per la Serenitat i la Poesia, el dia 19 de març del 1811; el mateix dia el

seu pare, capità de l'exèrcit, es batia a Montjuïc contra les tropes invasores de Napoleó I.

Va tenir la dissort de quedar sense mare a la tendra edat de cinc anys, i ho esmento perquè crec que aquestes dades principals són potser les que més reflexen el tremp del seu esperit. Al somni de l'ambient, la realitat dura i inflexible, primer en l'instant del seu naixement, i en el traspàs de la seva mare després.

El dolor l'acompanya en venir al món, i ja no la deixa fins al sepulcre als 76 anys (1.er de juliol del 1887) en la seva caseta de Vallcarca, sense altre familiar que una germana del seu espòs, després d'haver-se afillat un nebot i un infant que havia d'anar a la Casa de Maternitat. El primer va morir, acabada ja la carrera de pilot; el segon, la senyora Massanés, posseïdora del secret de la seva existència, va tenir coneixement de com els seus pares el volien, i amb tot que va ésser una tragèdia per al seu cor de mare adoptiva separar-se d'aquell al qual havia prodigat totes les seves estimacions i tendreses, davant del dret indiscutible dels pares, va dominar els seus sentiments, deixant que els qui l'havien portat al món còpossessin tota la felicitat que el seu egoisme hauria pogut usurpar-los. Un segon casament del seu pare, fora de temps, va desposseir-la d'uns béns als quals tenia dret, i per acabar els últims anys de la seva vida va haver d'hipotecar aquella caseta que amb els esforços de la seva intel·ligència i amb un àlt sentit d'economia s'havia bastit a l'avui famosa barriada de Vallcarca.

La ploma gloriosa d'una altra figura femenina,

Dolors Moncerdà, va dir tantes i tan belles coses en la Biografia encarregada per l'Ajuntament de Barcelona l'any 1915 amb motiu d'haver-se posat el retrat de la Massanés a la Galeria de Catalans il·lustres, que jo no puc fer altrament—ja que no és possible prescindir-ne—, després de relligar les dades més indispensables de la seva vida, que deixar-me emportar per la seva obra, per tal que aquesta narració tingui una millor versemblança.

La Massanés de llengua castellana, però profundament, racialment catalana, la trobem en la seva poesia de l'any 1833 «Cataluña», llegida en la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, on una visió històrica i panoràmica de la nostra terra dóna al seu verb fàcil d'expressió i ric en imatgeria un dels millors cants descriptius amb què compta la nostra terra.

«Una hora de meditació bajo el Arco de Bará» recull el seu profund sentiment per la terra que la va veure néixer i hi vessa el seu sentiment fervorós de filla coneixedora de la magnífica història de les pedres tarragonines.

«Un beso maternal», traduïda a l'anglès i recomanada en els llibres de text pel Departament d'Instrucció Pública de Nova York, publicada el mateix any, comptant-ne la Massanés 26, va merèixer que la il·lustre escriptora extremenya Carolina Coronado, el 1.er de maig de 1857, en ocasió de publicar en «La Discusión», de Madrid, la Galeria de Poetesses, en el primer article, dedicat a la Massanés, li dediqués les següents frases: «Aquellos hombres encerrados en un círculo de hielo por todo cuanto va de otros países,

haciéndose impenetrables a los idiomas del Mediodía, se han sentido maravillados con «El beso maternal» y han querido que sus hijos aprendieran el amor filial por el corazón de una española.» — Catalana, remarquem nosaltres, amb tot l'orgull que això suposa.

«En un país como los Estados Unidos, que posee tal acopio de literatas eruditas, doctoras i maestras de latinidad, que se ve amenazado de volverse todo dómine sin que le quede nada de mujer, es un gran triunfo para la *extranjera* el que ha obtenido nuestra compatriota.»

El crític literari Mañé i Flaquer, en publicar Maria Josepa Massanés l'any 1851 el seu segon llibre de poesies, titulat «Flores marchitas», li dedica un extens article en el «Diario de Barcelona» (26 de gener del 1851) analitzant amb grans elogis l'obra continguda. Al poema «Ana, madre del Profeta Samuel» hi recolza tota la seva atenció: «Tenen els tres cants un regust bíblic, un colorit local i d'època, una entonació tan sostinguda, una dicció tan fàcil i natural, que a judici nostre poden aspirar a ésser considerats entre les primeres poesies del seu gènere.»

Nosaltres afegiríem que, impregnats en el seu primer cant de l'amargor d'una infecunditat manifesta, és Maria Josepa Massanés, ella mateixa, la qui expressa per llavis d'Anna, la mare del profeta, el seu desig d'ésser mare en els meravellosos versos :

*Oh! Dadme un ser que el ser a mí me deba,
que me deba el sentido y la razón,
que sea carne de mi carne misma,
luz de mis ojos, prenda de mi amor.*

*Quiero besar sus párpados rosados
y sus cabellos rubios como el sol.
Toda mi sangre darle en alimento
aunque me deje exhausto el corazón.*

Quina enyoradissa maternitat enclouen!

Indubtablement que la Massanés és la primera dona catalana que trenca el glaç i collabora en diaris i revistes.

D'ençà del 1837 veiem datades les seves obres en tots els anys. «La Religión», «El Vapor», «El Guardia Nacional», «La Caridad Cristiana», tots publiquen poesies de la Massanés. La seva valenta signatura la veiem barrejada enmig d'altres, que si bé uns no passaren d'ésser escriptors del moment, d'altres han perdurat a desgrat del temps com simbòliques fites d'on parteix tota una època de redreçament espiritual.

La popularitat de la poetessa va creixent. Un dia és el Governador de Barcelona qui li encarrega una composició per tal de fer vibrar el cor dels ciutadans, i els seus mots tenen el do de recollir una quantitat insospitada per a subvenir les despeses de la nova Casa de Maternitat.

La vida militar del seu espòs la porta per diverses regions espanyoles i arreu captiven la seva simpatia i coneixements; el parlar familiarment el llatí, francès, italià, demés del castellà i català, desvetllava entorn d'ella una gran admiració, car no era massa corrent en la seva època trobar una dona del seu grau de cultura en la classe a la qual pertanyia.

* * *

Amb tots aquests antecedents, arribem al 1858, quan l'Oda a la Pàtria, publicada l'any 1833 en «El Vapor» per en B. C. Aribau, ja ha donat el seu fruit. La inquietud espiritual del sentiment patri s'ha desvetllat viva en tots els escriptors de l'època. Víctor Balaguer, Bofarull, Cortada, Rubió i Ors, Balmes, Milà i Fontanals, tots ells i d'altres no poden contenir-se més d'expressar en llur llengua nadiua els pensaments i fantasies, i en un volum titulat «Trobadors Nous», recull d'Antoni de Bofarull, entremig de tots, sobresurt el nom de Maria Josepa Massanés en les seves dues composicions «La Flor del Cel» i «El darrer consol».

Pecaria d'injusta si no esmentava un altre nom femení que acompanyava la Massanés en aquest volum i que per deure de cortesia crec tenir l'obligació d'esmentar; em refereixo a Isabel de Villamartín, gallega resident a Catalunya, la qual, familiaritzada amb la nostra llengua catalana, va sentir-se atreta pel Renaixement literari i hi va publicar també dues poesies: «Els estels» i «La veu profètica».

El mateix any de la restauració del Jocs Florals, o sia en 1859, la senyora Villamartín era guanyadora de la Flor Natural amb la seva poesia «Clemència Isaura». Serveixi aquesta lleugera recordança com a testimoni del meu homenatge d'admiració i simpatia, tant per a ella, que fins a tal punt va saber-se identificar amb les nostres inquietuds, com per a la terra germana Galícia, que va enviar-nos una tan gentil

representant per acompanyar-nos en la nostra emoció de sentir la paraula alliberada.

* * *

Seguint, doncs, el curs de la dissertació, diré que cal assenyalar amb pedra blanca la incorporació de la dona en el nostre Renaixement.

Tota la importància, tot el prestigi literari de la nostra poetessa, sent l'afany de claudicar davant la necessitat imperiosa de retre homenatge a la nostra parla. ¡Què hi fa que l'obra no sigui tan perfecta, que no la copsi el total de la població espanyola, que no pugui rebre els elogis dels de més enllà de l'Ebre, si és la reivindicació de la llengua dels avis, vexada i arrancada de la intimitat en la invasió forastera!

Els nostres avantpassats, que tant contribuïren a aquest redreçament, no copsaren, però, tota la importància transcendental que aquell moment tenia. El «provincianisme» dominava inconscientment; tant és així que, passats ja vint-i-vuit anys d'ençà de la restauració dels Jocs Florals, trobem l'anunci d'un Certamen Literari, festes aleshores molt freqüents, que en una de les bases per a prendre-hi part diu el següent: «Les composicions, menys la del premi número 12, podran ésser escrites en castellà o català, llengües ambdues a quina més bonica i germanes que honren la mateixa pàtria».

Llegint això és quan vull esforçar encara més la meva voluntat, remarcant la cabdal importància que té la incorporació de Maria Josepa Massanés a les

lletres catalanes; car prescindint de la glòria i dels honors, en el gran moment va deixar-ho tot per contribuir al caliu que es necessitava per a la gegantina obra que s'emprenia de la reconstrucció del nostre llenguatge. Maria Josepa Massanés, d'ençà del 1858 no va escriure altrament que en català.

Es l'any 1860: en el retorn dels catalans que voluntàriament prengueren part en la guerra d'Àfrica, quan tot Catalunya els rebia triomfalment al moll de Barcelona, com una música associada a la remor de la immensa gentada s'alçava per damunt de tots la veu de la Poesia. Maria Josepa Massanés va posar tota la seva ànima interpretant el sentir dels catalans d'aquells moments escrivint «La roja barretina catalana», que en fulles impreses va repartir-se als milers de catalans emocionats que retien homenatge als valents germans que retornaven del Marroc. En l'article necrològic que el gran crític F. de Miquel i Badia va dedicar a la il·lustre poetessa en el «Diario de Barcelona» del dia 13 de juliol de 1887, hi havia el següent paràgraf que em plau de recollir: «Si per haver escrit la Massanés el seu dolcíssim «Un beso maternal» i altres composicions en espanyol ha de figurar en el nostre modern Parnàs, per haver compost «La roja barretina catalana» i «Creure és viure», el nom de Maria Josepa Massanés ha d'ésser inscrit amb lletres d'or en el Renaixement contemporani de la literatura catalana».

L'any 1862 el Consistori dels Jocs Florals va concedir al poeta Jeroni Rosselló la Flor Natural i aquest no va anar a recollir-la; segons diu la memòria del Secretari, «cridat per tres vegades el Troba-

dor premiat i no presentant-se, el Consistori acorda en son nom i representació nomenar Reina de la Festa a la distingida poetessa catalana Maria Josepa Massanés com a homenatge degut al seu talent, passant a buscar-la dos senyors mantenedors». I va ésser Reina de la Festa la poetessa il·lustre; aquesta fou la millor justícia que li pogueren retre els qui varen tenir la sort d'ésser els seus contemporanis.

Es també en els Jocs Florals del 1864 que la Massanés obté un premi extraordinari amb la seva composició «Creure és viure», que, segons ja hem deixat esmentat per la ploma de l'eminent crític literari F. de Miquel i Badia, és una de les millors composicions que s'han escrit i que dona a la seva autora la categoria de glòria nacional.

I en l'any 1868 s'adreça «a les dones catalanes» en una altra poesia admirable, cantant, les seves rimes, les excel·lències i les virtuts racials de la nostra dona amb aquell «feminisme» amarat de sentiment que ja li coneixem.

I filla de la terra de somni de Tarragona, en les seves correries per Catalunya s'enamora d'una altra terra que, més tard, un altre poeta, Maragall, havia d'immortalitzar també en un poema titulat «L'Empordà».

La Massanés diu :

*Ai! Terra de l'Empordà,
que n'ets de rica i xamosa
d'Hostalric a Recasens
i d'Olot al Port de Roses...*

.

Filla de terra d'oliveres, canta també «La Batuda de les olives a l'Empordà». ¿Quina és l'atracció que sent a cantar les excel·lències d'aquella comarca catalana, tan allunyada de la seva Tarragona? Hom no ha pogut treure'n l'entrellat. Una similitud, indubtablement, existeix entre l'Empordà i les terres tarragonines; Maria Josepa Massanés sentia tota la força i l'aspror de la terra i el somni gronxadís i poètic de la mar; ambdues impressions guiaven sempre la seva ploma i el seu temperament; per això va cantar tan bellament la plana empordanesa, germana bessona del Camp de Tarragona.

* * *

Uns noms de dona que les dones joves d'avui oblidem massa sovint, tota aquella avantguarda femenina en la qual figuraven la il·lustre escriptora Dolors Moncerdà i la senyora Vidua de Miquel i Badia, lluitadores de la gran causa del Feminisme, en ocasió de trobar-se plegades per tal d'homenatjar la fa poc traspasada poetessa sabadellenca Agnès Armengol, varen coincidir en el desig d'immortalitzar la catalaníssima Maria Josepa Massanés, la gran figura femenina de la Renaixença.

I aquelles dames, en el seu anhel, trobaren la manera de plasmar aquella justa aspiració. Massa anys havien passat sense que en la ment dels catalans hi perdurés el record d'un nom tan gloriós dintre del món de les nostres lletres. En l'evolució i perfeccionament del nostre llenguatge, els qui primer varen contribuir al seu ressorgiment, no poden mai ésser

mirats amb indiferència per nosaltres; la seva gran obra perdurarà al llarg dels temps pel que significa, i a Maria Josepa Massanés ningú no li retreurà els «provincianismes» i mots arcaics tan usats, no tan sols per ella, sinó per tots els escriptors de l'època. Si al «provincianisme» del 1858-1877 va seguir el «regionalisme» de primers de segle, impertinent i equívoc en la mesura de les seves crítiques dels primers catalans de la Renaixença, potser una de les figures que més varen ressentir-se d'aquestes crítiques va ésser la de Maria Josepa Massanés, car per a que els catalans comencessin a fixar-se en la seva obra i en l'immens esforç que tota la mateixa representava, va haver de passar més de trenta anys i calgué que unes dones, en llur afany de treure de l'oblit la important aportació a les glòries pàtries que la Massanés significava, demanessin a l'Ajuntament de Barcelona que posés el retrat de la insigne figura femenina a la Galeria de Catalans il·lustres, la qual cosa va realitzar-se el dia 25 de juny del 1915.

* * *

Heus ací el traçat objectiu de l'obra de Maria Josepa Massanés.

Va superar la seva època i va reeixir; en morir ostentava el títol de Degana de les Poetesses espanyoles, glòria obtinguda pel seu propi esforç, per haver sabut vèncer els obstacles que s'interposaven a l'afany d'expandir les inquietuds del seu esperit; era sòcia honorària de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, de l'Acadèmia Mariana de Lleida,

del Liceu Literari de Madrid i de la «Société Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales», entre d'altres. Després de la seva mort, un llarg parèntesi d'oblit; les dones de Catalunya descolguen de les cendres la figura històrica. Barcelona, cap i casal de Catalunya, la posa entre els seus fills més preclars, i avui, la meva modestíssima paraula recull l'esperit inquiet, el perfum d'exquisida feminitat de l'obra de Maria Josepa Massanés i s'incorpora a l'anhel que va impulsar les meves predecessores quan vindicaren el nom de la il·lustre poetessa, precursora de la doctrina feminista a Catalunya, en una de les seves més clares expressions, el periodisme.

L'obra més genial, la tasca més gran a realitzar, no té cap importància al costat de saber reconèixer amb justícia la superioritat i la intel·ligència. La dona cal que es recordi de la dona. Aquesta solidaritat femenina ha de superar els defectes inherents a la nostra inferioritat, deguda al llast d'una llarga deficiència en la instrucció. La nostra generació sofreix encara les deixalles d'un esquifiment d'horitzons. Mostrem-nos serenes en la lluita i vencerem. Maria Josepa Massanés n'és una mostra. En el Centenari de la Renaixença, la meva veu és tan sols un trèmol en repiqueteig de festa. Si la llengua catalana va tenir uns trobaires que, desempolsant les seves lires, aquestes cantaren el goig i el dolor en les rimes sonores d'una lírica augusta, quan la dona hi afegí la seva veu, el Resurrèxit! és aleshores triomfant.

Siguin aquests mots les perpetuïnes del record escampades a la memòria gloriosa de la insigne escriptora catalana Maria Josepa Massanés.